

חמוטל בר־יוסף

לאה גולדברג

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי

עורכת הסדרה: אניטה שפירא

המערכת

משה אידל, אברהם גרוסמן, צבי יקותיאל, יוסף קפלן

העורך הראשון: אביעזר רביצקי

מרכזת המערכת: מעין אבינרי-רבהון

חמוטל בר-יוסף

לאה גולדברג

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

Hamutal Bar-Yosef

Lea Goldberg

עריכה לשונית: לילך צ'לנוב

עיצוב: מירה קידר

הפקה: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע
משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות

15 14 13 12 / 9 8 7 6 5 4 3 2

מסת"ב 978-965-227-298-0 ISBN

מספר קטלוגי 185-625 Catalogue No.

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשע"ג

© Copyright by The Zalman Shazar Center, Jerusalem

Printed in Israel, 2012

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

9.....	פתח דבר
11.....	מעין מבוא
	משוררת קלאסית.....
	חידת ההתקבלות המאוחרת 11 סוד העמידות 14
23.....	פרק ראשון
	ילדות ונעורים.....
	ילדות 23 האב 31 האם 39 סוציאליזם יהודי 45
	טעם טוב ואצילות אירופית 54 רוסיות יהודית
	בליטא 58 לגמרי במקרה? 60 אהבות נעורים 68
	פרסומים ראשוניים 71 ליטאית, רוסית וגרמנית 75
	הבחירה בעברית 80 מקורות השראה עבריים 83
	סטודנטית בקובנה 87
93.....	פרק שני
	בגרמניה ובחזרה לליטא.....
	געגועים ל"עולם הגדול והנאור" 93 גרמניה ומורשת תנועת
	ההשכלה 96 בברלין 97 בבון 104 בראסיין 116 חבורת
	"פֶּתַח" 118 פֶּרְדָּה מאירופה 120
125.....	פרק שלישי
	בתל-אביב.....
	העלייה ורשמיה 125 חבורת "יחדיו" 130 היחסים עם
	שלונסקי 135 אהבות 141 נשיות ואהבה בשירתה 148
	"טבעות עשן" 167 נסיעה לאיטליה 172 סיפורת 174
	"שיבולת ירוקת העין" 180 מחזות וביקורת תיאטרון 184
	ספרות לילדים 193 כתיבה לעיתונות 201 שינוי בתפיסת
	הספרות 208 במלחמת העולם השנייה 210 הפולמוס 212

בימי המלחמה והשואה 217 "והוא האור" ו"האומץ
 לחולין" 223 "על הפריחה" 231 מלחמת העצמאות וקום
 המדינה 233

פרק רביעי בירושלים.....242

מעבר הדרגתי לירושלים 242 רשמים, התאקלמות
 ומצוקות 244 באוניברסיטה 247 אהבות 250 נסיעות
 לחו"ל 252 "בעלת הארמון" ומחזות אחרים 255 "ברק
 בבוקר" 259 כתיבה לילדים 265 תרגומי שירה 266
 "מוקדם ומאוחר" 270 "עם הלילה הזה" 276 ציור, רישום
 וקולאז' 284 עבודת הראש 287 אמנות היא קבלת
 עול 291 מיזוג של מסורות ספרותיות 295 ביקורת
 ומחקר 299 הספרות הרוסית 301 ציפור מסע 306 עם
 הדור הצעיר 311 מורשת של סגנון 314

תאריכים בחייה של לאה גולדברג.....323

רשימת מקורות.....327

א. ספרים וכתבים אחרים פרי עטה של לאה גולדברג 327
 ב. ספרים, מאמרים, רשימות ביקורת ועבודות מחקר
 על לאה גולדברג 342 ג. ראיונות ומשאלים עם לאה
 גולדברג וזיכרונות ממנה 347 ד. הספדים 349 ה. אתרי
 אינטרנט 350 ו. ראיונות עם אנשים שהכירו את לאה
 גולדברג 350 ז. מקורות נוספים 350

כך זה בחיים – הדברים שהיו באמת משתנים, והסיפורים אינם משתנים. אולי האמת היחידה שאיננה משתנה היא תמיד סיפור או שיר. אומר לכם עוד דבר אחד: גם אני השתניתי מאוד מאז, אבל סיפורי מהימים ההם יישארו, באורח פלא, ממש כאלה כמו שהיו. (ידידי מרחוב ארנון, הקדמה למהדורה השנייה, 1966)

לא חיי האדם מסבירים את יצירתו, אלא יצירתו מסבירה את חיי. (רנה שיקלר, מצוטט ע"י לאה גולדברג, טורים, 10.8.1938)

כמה מעטים הם היודעים לכתוב על תקופה או על אדם באופן מדעי שאינו פוגם את החוש האסתטי ואת השכל הישר של הקורא. (מכתב למינה לנדוי, 29.1.1933, נערות עבריות, עמ' 117)

סרגיי דובלאטוב בנובלה שלו "השמורה" (בתוך: המזווה, בתרגום סיון בסקין, 2009) מספר על סופר שהפך למדריך מבקרים בשמורת פושקין, האזור הכפרי שאליו הוגלה גדול משוררי רוסיה. המבקרים, שמקצתם היו בורים בהיסטוריה בסיסית של רוסיה וביצירות פושקין, רצו לדעת מה היה קוטר האקדח שבו נרצח פושקין, או להפגין את ידיעותם בתאריך מותו של אחד מידידיו. המדריך התאפק בקושי מלצרוח: "מה זה חשוב?" ובאמת, למה חשוב לדעת פרטי פרטים על חייו של אדם גדול? האם ידיעתם תעזור לנו להבין את יצירתו, להכיר את עולמו הרוחני או להעריך נכונה את גדולתו? לאה גולדברג העידה בריאיון לאידה צורית (1959):

אני יכולה רק לציין שאצלי כמעט לעולם אין התרשמות ישירה באה לידי ביטוי במה שאני כותבת. ויום אחד, על הצעה של בחורה סנטימנטלית אחת ללכת לראות נוף יפה בעמק הירדן "כדי לכתוב שירים שם", אמרתי שאינני כותבת שירים בנוף יפה. אמרה לי: "זה לא יתכן. איפה כותבת, למשל, את 'שירי הנחל' שלך?" אמרתי לה את האמת: – בחדר המתנה של רופא שיניים. היא חשבה שאני מתלוצצת, אבל באמת כך היה.

טעות תהיה לקרוא את יצירותיה של לאה גולדברג כאילו היו תיעוד אוטוביוגרפי מיידי. היא שיתפה את קוראי שירה ברגשות ובתובנות שהיא חוותה וגילתה כאדם פרטי, כי האמינה שהם משותפים לכל אדם, או לפחות לדור שלם. כל מי שכותב על סופר ועל יצירתו נוטה, מדעת או שלא מדעת, לקרב אותם אל עצמו. יצירה בעלת שיעור קומה מאפשרת ומצדיקה זאת. לאה גולדברג חשובה בזכות אישיותה ובזכות המורשת הספרותית וההגותית שהנחילה לקוראיה, ואת כל אלו לא קל לתאר בצורה סיפורית. עשיתי ככל יכולתי כדי להביא עובדות מדויקות, אך הארתי בדיוקנה של לאה גולדברג את מה שמעורר בי אהבה ויראת כבוד, והבלטתי את מה שלדעתי השפיע על כתיבתה – הספרים שקראה, למשל. כדי לתאר את אישיותה ואת השקפותיה נאלצתי לנטוש מדי פעם את הסדר הכרונולוגי ולהתבונן בדברים "לרוחב". כך ניסיתי לאחוז בשולי הפרספקטיבה העל-זמנית, שהייתה אופיינית ללאה גולדברג עצמה.

הספר הזה נשען על יצירתה הענפה של לאה גולדברג, שחלק ממנה לא כונס עדיין, ועל שפע ספרים, מאמרים ורשימות ביקורת שנכתבו עליה ועל יצירתה. אני חייבת תודה מיוחדת לגדעון טיקוצקי, שמחקריו, הטקסטים שגילה (ביניהם שיריה הגנוזים של לאה גולדברג) ועזרתו האישית באיתור מראי מקום סייעו לי לאין ערוך. תודה לשרה בן-ראובן שאפשרה לי לקרוא את מכתבי לאה גולדברג ליוסף אופין. תודה לעידו בסוק שאפשר לי לקרוא ביוגרפיה קצרה שכתב על לאה גולדברג, ולאבנר הולצמן שהנחה אותי למידע על פגישות לאה גולדברג וביאליק בברלין. תודה לפנינה שירב ולחיה עזריאל שקראו את כתב היד ועזרו בהערות מאירות עיניים. אני מבקשת להודות גם ללילך צ'לנוב על עבודתה המצוינת בהתקנת הספר. תודה לעורכת הסדרה "גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי", אניטה שפירא, לכל חברי המערכת ולמנהל מרכז שזר, צבי יקותיאל.

מראי המקום לשירי לאה גולדברג הם על פי מהדורת "כתבים", כרכים א-ג, ספרית פועלים, 1973.

מראי המקום למכתבי לאה גולדברג לחברתה מינה גולדברג-לנדוי הם מתוך הספר "נערות עבריות: מכתבי לאה גולדברג מן הפרובינציה 1923–1935" בעריכת יפעת וייס וגדעון טיקוצקי, ספרית פועלים, 2009.

משוררת קלאסית

חידת ההתקבלות המאוחרת

לעומת סופרים שמקומם על במת הספרות והתרבות העברית כבר מוצק וממוסד, גדולתה של לאה גולדברג הולכת ומתגלה לנגד עינינו ממש. חקר יצירתה זוכה לתנופה חסרת תקדים, וחלק מכתביה הספרותיים והאישיים נחשפים ויוצאים לאור רק עתה. ההיקף חסר התקדים וההד העצום שעוררו חגיגות המאה להולדתה הבהירו כי היא נמצאת במרכז התרבות הישראלית העכשווית. לאירוע זה הוקדשו גיליונות מיוחדים בשני עיתונים: "מקור ראשון" (13.5.2011) ו"ידיעות אחרונות" (29.5.2011). הקהל הישראלי מכיר, אוהב וקונה את כתביה: בקיץ 2010 נמכרה ההדפסה החמש־עשרה של שיריה בשלושה כרכים. ספריה שהופיעו בחייה חוזרים ונדפסים במהדורות מחודשות, ובמקביל מתפרסמים כתביה הגנוזים – סיפורים, יומנים, מכתבים, הרומן הגנוז "אבדות", מחזות, מאמרים, מסות ורשימות עיתונאיות, ואפילו פזמוני פרסומת שכתבה בשנות השלושים. שיריה לילדים וספרי הילדים שלה שגורים על פי כל מי שילדותו עברה בישראל. שיריה המולחנים, למבוגרים ולילדים, נישאים בפי כול. אירועי זמרה ומשחק המבוססים על שירתה מתקיימים ללא הרף. כפי שציין נסים קלדרון, לאה גולדברג היא המשוררת העברית המולחנת ביותר. מיטב המלחינים הישראלים, בני דורות שונים, הלחינו את שיריה, והם בוצעו על ידי זמרים בני דורות, עדות וסגנונות שונים. מלחיני מוזיקה המבוצעת באולמות קונצרטים חיברו יצירות המבוססות על שיריה למבוגרים ולילדים. תכניות טלוויזיה וסרטים מוקדשים לה. שיריה משולבים כיום גם בתפילות ובבתי כנסת של התנועה ליהדות מתקדמת (למשל, בסידור התפילה "העבודה שבלב", וגם הקובץ "קרבת מקום: שירי תפילה" פותח בשיר שלה). אריאל הירשפלד לא הגזים כשכתב: "היא הפכה לנוכחות חיונית בחיינו".

במקביל לפופולאריות שלה בקרב הקהל הרחב, עלתה קרנה בעיני משוררים, מבקרים וחוקרים. חבורת משוררים שיסדו את כתב העת "הז'נר" בעריכתו של דורי

מנור הקדישו לה גיליון (2005) וניסו להחזיר את סגנון שירתה לשירה הישראלית העכשווית. בשנת 1980 הופיע לראשונה ספר עליה ועל יצירתה, פרי עטו של טוביה ריבנר. מאז התפרסמו שמונה ספרים וקובצי מאמרים עליה ועל יצירתה, עבודות מחקר אקדמיות חשובות, ועשרות רבות של מאמרי ביקורת ומחקר על יצירתה לסוגיה שכתבו טובי חוקרי הספרות. ההכרה בחשיבותה חרגה מגבולותיה של קריית ספר: ב-1991 הופק בדואר ישראל בול הנושא שלושה דיוקנים של לאה גולדברג. ב-2014 יופיע דיוקנה על שטר כסף ישראלי. ב-2010 הוסר הלוט מעל לוח זיכרון שנחנך בקאונאס (קובנה) שבליטא, ועליו נכתב בליטאית, בעברית ובאנגלית: "כלת פרס ישראל המשוררת לאה גולדברג (1911-1970) למדה בגימנסיון העברי ששכן במבנה זה".

לאה גולדברג הפכה אפוא למה שנהוג כיום לכנות "גיבור תרבות", יצירותיה וחייה מוכרים, אהובים, נערצים, מייצגים חוויה ישראלית משותפת. זהו התפקיד שהיה בעבר ל"משורר לאומי". תפקיד כזה מילאו בחייהם חיים נחמן ביאליק ונתן אלתרמן. לאה גולדברג לא זכתה לו בחייה, אלא רק לאחר מותה. מדוע? אמנם, החל מעלייתה לארץ בשנת 1935 ועד סוף שנות חמישים היא זכתה לפרסום ולאהבת הקהל: היא הייתה הראשונה שרואיינה ב"סדרת רשימות על זיכרונות מימי נעוריהן של המפורסמות מנשי הישוב" שהתפרסמה ב"עולם האישה" בסתיו 1945. שם היא מוצגת כ"הסופרת והמשוררת המהוללת לאה גולדברג, הידועה גם כמבקרת חריפה, הדורשת הרבה מעצמה ומאמנים אחרים". ואולם, לעומת אברהם שלונסקי ונתן אלתרמן, היא הייתה גם אז מעין קול שני במקלה, ובשנות השישים והשבעים נדחקה אל שולי הבמה הספרותית.

מדוע חזר והתהפך הגלגל עתה? האם בגלל השינוי שחל במעמדן של משוררות נשים? חיה שחם כתבה שלאה גולדברג (כמו דליה רביקוביץ) לא זכתה בחייה למעמד של משוררת מרכזית, משום שמעמד זה נתפס על ידי משוררים גברים, ומשום שבביקורת הספרות שלטו סטראוטיפים שוביניסטיים. לאה גולדברג עצמה לא אהבה את הגישה הפמיניסטית ואת הטענות נגד קיפוח נשים. בריאיון שהעניקה ב-1959 לדרורה אידלמן טענה: "כל אישה שיש לה כישרון, נייר ועט יכולה לשבת ולכתוב ודבריה יצאו לאור. כל יצירה הנכתבת בכישרון מתקבלת על ידי העורכים והמו"לים באותו אופן". היא אמרה שם שמעולם לא הרגישה קושי מיוחד בדרכה הספרותית בגלל היותה אישה. הפריעה לה הנטייה של מבקרי (ומבקרות) ספרות בני זמנה לתאר את שירתה כ"נשית", ובכך להתעלם ממשמעותה הכלל-אנושית. היא שאפה להיות משורר ככל המשוררים, לפלס

לעצמה דרך ספרותית משלה, לדבר אל לבם של גברים כנשים, לכתוב על נושאים נצחיים ומהותיים, ולזכות להערכה על פי אותן אמות מידה שבהן נשפטת שירה גברית. לא לחינם השתמשה בנעוריה בשם העט "לאה משורר".

האם אורח חייה כמשוררת-אישה חסם את דרכה להצלחה? היא ידעה שחייה של אישה-אמן אינם עולים בקנה אחד עם חיי משפחה ואימהות וכך עולה בביטול מהמחזה שלה "ים בחלון". היא ויתרה מראש על אימהות מתוך חשש למחלת נפש תורשתית, ובחרה רק בני זוג שהיו מסוגלים להעשיר את נכסי הרוח שלה. היא הצטרפה לחבורות ספרותיות ולמערכות ממוסדות אחרות שהעניקו לה תמיכה וביססו את מעמדה המקצועי, אם גם לא הצטרפה לקו המרכזי של החבורה. היא חלקה את חייה עם אמה, שתמכה בה, ייחסה ערך עליון לעבודתה הספרותית והקלה ככל יכולתה את טרדות היום-יום שלה.

מראשית דרכה היא הצליחה לגייס תמיכה של גברים בעלי עמדה והשפעה: הסופר נתן גרינבלאט, המורה שלה לספרות, פרסם את שיריה הראשונים בכתבי עת בעריכתו. א"ד שפירא, חברה בקבוצת הסופרים "פֶּתַח", פרסם את רשימת הביקורת הראשונה על שירתה עוד לפני עלייתה ארצה. על ספרי שיריה כתבו רשימות ביקורת ישראל זמורה, עזרא זוסמן, עזריאל אוקמני, יעקב פייכמן, דן פגיס, טוביה ריבנר, יצחק שלו, גרשון שקד, משה דור ודוד ארן. להצלחתה המקצועית תרם שיתוף הפעולה הממושך שלה עם אברהם שלונסקי. אחדים מן המשוררים שהחלו לכתוב עם או לאחר קום המדינה – יהודה עמיחי, דן פגיס, טוביה ריבנר, ט' כרמי – ביטאו את הערכתם לה ברשימות על שירה.

ואולם, דווקא בשיא הצלחתה, עם הופעת הקובץ המסכם של שירה, "מוקדם ומאוחר" (1959), היא נהדפה באלימות ניכרת על ידי שני מאמרי התקפה וזלזול שכתבו נתן זך ודן מירון, במסגרת מאבק כולל לשנות את מוסכמות הטעם ששלטו לפני קום המדינה. שנתיים לפני הופעת המאמרים הללו פרסמה את צמד השירים "משורר זקן" (ב 250-251), ובהם הביעה את תחושתה שקולה נחסם על ידי מקהלת קולות צעירים, רמים ואלימים יותר משלה, שפנו לדרך זרה לה. היא כתבה את השיר בלשון זכר כדי לומר שהגורל הזה הוא מנת חלקם של משוררים מזדקנים מאז ומעולם.

יש המסבירים את גל האהבה ללאה גולדברג כיום בעמדתה ה"קוסמופוליטית", ה"לא-מגויסת", זאת לעומת משוררים כביאליק, שלונסקי, א"צ גרינברג ואלתרמן, שכתבו על המצב היהודי האקטואלי מנקודת מבט ציונית ובלשון עמוסה אזכורים. "היא נתנה לגעגועים אל מה שאינו ארץ-ישראל פתחון-פה, בלי להתייחס אליהם

כאל בגידה במולדת", כתב אריאל הירשפלד. בין הנימוקים להתפעלות העכשווית משירתה נשמעים דברי שבח למה שלפני שבעים-שמונים שנה היה עילה להסתייגות ממנה – נקודת המבט ה"חוצלארצית" (דן מירון), או ה"קוסמופוליטיות" נטולת התסביכים הפרובינציאליים, שמייך מחברת את הכתוב בעברית אל התהליך התרבותי העולמי" (סיון בסקין), ואפילו "הקוסמופוליטיות הטבועה בה משחר ילדותה שכפתה עליה הסתכלות מפוכחת על מצוות עשה ואל תעשה של הממסד הציוני" (דורי מנור).

גם מבקרי ספרות בני זמנה של לאה גולדברג הבחינו באופי ה"אירופי" של יצירותיה. משה ביילינסון כינה אותה בלגלוג "יברופייסקאיה צֶבֶרָה", כלומר ילדות התרבות האירופית. ואמנם, בקיאותה היוצאת דופן של לאה גולדברג בספרויות ובתרבויות אירופיות והערכתה להן ניכרת היטב בשירתה ובשאר כתביה, אך האם אפשר לייחס לה השקפה או זהות קוסמופוליטית? האם העדיפה לחיות כ"אזרחית העולם", ופסלה את הצורך בשייכות ובמחויבות למולדת? האם הסתייגה מהציונות או התנכרה ליהדות? על שאלות אלה ננסה לענות בהמשך. בינתיים נאמר רק שהבסיס הרב־תרבותי, כמו הפרספקטיבה האוניברסאלית, אפשרו לה רוחב אופקים וגובה רוחני, אך לא הפכו אותה ל"אזרחית העולם" מרצון ולא שללו את זהותה הציונית והיהודית. מה הן אפוא התכונות המיוחדות לשירתה, שאפשרו לה עמידות בתנאים המשתנים של רוח הזמן והטעם?

סוד העמידות

התכונה הבולטת לעין ביותר בשירי גולדברג היא הפשטות. השירים נקראים בקלות, ואינם תובעים מאמץ פענוח מייגע. רבים מהם פותחים באמירה דיבורית קצרה, ברורה ופשוטה, כמו "הַעֲלִיבִי וְהִלֵּךְ", "אַתְּ אִשָּׁה לֹא יָפָה בֵּת עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם", "הַכּוֹכָבִים יָפִים מְאֹד", "קֵר לִי מְאֹד". הסיטואציה והאירועים המתוארים בשיר נתונים בתוך מסגרת תמונה או התרחשות אחת, בעולם אנושי, לא במרחב שממזיו מיתיים, קוסמיים או סוריאליסטיים. השיר מציג תמונות, מצבים ואירועים המייצגים תובנות ומצבי נפש אישיים ואנושיים כלליים, ולא בעיות לאומיות או היסטוריות מסובכות וכבדות משקל, גם לא השקפות מפתיעות, מהפכניות או נוֹן־קונפורמיסטיות.

אין בשירים עומס של משחקי לשון מתוחכמים ומבריקים, אין מילים נדירות שרק קוראי ספרות מכירים, לא רמיזות לטקסטים המוכרים רק לחלק מן

הקוראים, וגם לא לשון עגה (סלנג), הנהוגה בפי קבוצת דיבררים מיוחדת בתקופה מסוימת. המטאפורות אינן חידות קשות לפתרון, והן צומחות מתוך הסיטואציה המתוארת בשיר ולמשל, בערב חמסיני מעיק, כשהיא יושבת בבית קפה עם גבר אהוב ואדיש, מגיע אליה ריח הפריחה "כְּגוֹף אֶהוּב וְזֶר [...] בְּאֲדִישוֹת גְּבֵרִית וּמְלֻטָּת", ג 147). גולדברג נמנעה במתכוון ממטאפורות מדהימות והעדיפה לרענן מטאפורות בעלות מסורת ספרותית מוכרת. למשפטים בשירה יש מבנה פשוט, והם מחולקים ליחידות משמעות נוחות לקליטה על ידי טורים בעלי אורך סדיר. המערכת המוזיקלית, אפילו כשהיא עשירה מאוד, אינה מטשטשת את מובנן של המילים. כל אלה יוצרים רושם של טקסט בהיר, קליל, צלול, טבעי, לא יומרני, לא מתחכם, שנכתב ביד קלה. התנזרות מפעלולים וחתיכה אל מבע טהור, צנוע, טבעי, מקנות לשירה את הרושם ה"קלאסי", העל-זמני. הליטוש המוזיקלי המושלם של השירים מאפשר לקרוא אותם כ"מוזיקה טהורה" (כך התרשם מהם שמעון זנדבנק בנעוריו, כפי שסיפר ברשימתו "פגישות עם משוררת", 1970). זוהי רק אחת מהסיבות לכך שכה רבים משירה הולחנו, ושהם מושרים לעתים בלי להבין את המילים. ועם זאת, בנימתם של השירים, שנראית קלילה וחביבה בקריאה ראשונה, חבוי גם כובד פטאלי (שנשמע היטב בקולה המוקלט של לאה גולדברג). בקריאה קשובה מתגלה שבשירים רבים יש מתח בין קלילות לבין שגב טרגי. בהבעה הקלילה של מצבים טרגיים יש עוצמה כובשת.

שירי לאה גולדברג משמיעים קול מדבר בענווה, קול אנושי, אינטימי, מופנם, ולכן מעורר אמון והזדהות. דן מירון וחנן חבר הצביעו על ההבדל בין הנטיית ה"מגלומניות" של משוררי דורה, שתיארו את האני השירי כבעל ממדים קולקטיביים-מיתולוגיים בקול מלא פאתוס, לבין הממדים הצנועים של קולה ושל תמונות שירה. ואולם, נימת הענווה בשירי גולדברג אינה מבטאת הערכה עצמית נמוכה; היא אינה רגש טבעי, אלא נס או תוצאה של מאבק. הענווה מתגלה בשיר כהפתעה מאושרת, המשחררת מכבלי מועקות, מתחכים יתר, מפחדים ומחשבוניות. היא מאפשרת להירגע, להתמסר לאהבה. למשל, בסיום השיר "האומנם עוד יבואו ימים" (ב 77) היכולת להיות "בְּאֶחָד הָאֲדָם", לראות את זוהר השמש המופלא משתקף דווקא בשלולית, היא אות מסתורי של סליחה וחסד, שהמשוררת מקווה לקבל בעתיד. יש גם שירים שבהם המשוררת רואה את עצמה כבת אצילים או כבת מלך שהודחה מכיסאה (כך ב"אהבתה של תרזה די מון" וב"אבק הכתר"), אך השייכות למעמד האצולה נועד להבליט, על דרך הניגוד, את הנפילה ואת ההשפלה. שירים רבים מבטאים מתח בין זהות אצילית ומלכותית לבין הרגשת

דלות, עוני ונמיכות קומה (למשל, ב"בסידור שלי", א 192). פיכמן כתב שבשירי לאה גולדברג יש "רפיון מדומה", ובאמת, הענווה בשיריה אינה תוצאה של ממדי קול צנועים, אלא מחוות אצילות.

רוב שיריה מבטאים השלמה עם מציאות שהתגלתה מזמן כגיהינום – מזעזעת באכזריותה, אבסורדית ומלאה זוועות – אך לא הגילוי הזה עומד במרכז השיר, אלא מה שקורה אחריו: מתגלה אפשרות של "חדווה חוגגת" (ב 172), ומתברר שגם בגיהינום אפשר לחיות. המאמץ להירגע ולהתפכח מעיד על האותנטיות של הטרואומה, שהרי מי שמתאר את קשייו תוך מאמץ להקצין את הרושם, לזעזע ולהדהים, עלול לעורר פחות הזדהות ממי שמנסה להמעט בערכה של המכה ולהתגבר עליה. אין בנחמה הזאת מתקתקות, אלא איזון ותבונה. אחד משיריה המפורסמים ביותר, הפותח ב"לְמִדְּנִי, אֱלֹהֵי" (ב 154), הוא תפילה על היכולת לחוש הכרת תודה על עצם החיים, ואפילו על נבילת העלים ועל פרות בשלים העומדים להירקב, על היכולת לראות את היום-יום כמתנה הניתנת בכל יום מחדש, גם אם הוא עלול להיות יום של כישלון. אין זו תפילה לשינוי שיחול במציאות, אלא לשינוי פנימי שיאפשר לחוש הכרת תודה ולהמשיך לחיות. השירים מייצרים לעתים עוצמה מאגית של תפילה: "בְּרוּךְ בּוֹרֵא הַבְּרָכָה, בְּרוּךְ בּוֹרֵא הָאֵשֶׁר, בְּרוּךְ נוֹתֵן הַמְּכָאֵב, יְדַעְנוּ כִּי טוֹב הַכָּאֵב, יְדַעְנוּ כִּי טוֹב הָאֵשֶׁר, יְדַעְנוּ כִּי טוֹב" (ג 179), ויש כאלה שאפשר להשתמש בהם כברכה או כמנטרה: "לֹא אֶפְלֵ וְרָגְלִי לֹא תִמְעַד, לֹא אֶשְׁתַּטַּח אֲפִים. הָבוּ לִי מִים קְעוּט/ לְנִטְיִלַת יָדַי" (ג 180). השמחה מתגלה כהפתעה: שמחתם הבלתי אפשרית של "חִילִים שְׂמֵחִים, בָּאֲמֹת שְׂמֵחִים! וְהוֹלְכִים" מתפרצת פתאום אל מציאות אפורה, מדכאת ונוראה מעיקרה, של עיר ששמה מכוסים עננים הצועדים בחד-גוניות מדכאת ונוראה "אֶל אֶפֶק אִים" (ב 267).

בשיריה נמנעה מלתאר את המאבקים הפנימיים המתנהלים בין חלקי אישיותה או לחשוף מצבי נפש קיצוניים שעל גבול אי-השפיות, למרות שהיומן מעיד כי לעתים סבלה מדיכאון שהיה לה קשה להתמודד איתו. שנים ספורות לאחר הופעת ספרה המואר ביותר, "שיבולת ירוקת העין", בעת שכתבה עלילונים (סדרות קומיקס) ב"דבר לילדים", מדווח יומנה שכבר לא אכפת לה אם ייהרסו חייה, כי אין מה להרוס, שהיא קרובה להתמוטטות עצבים ו"אכולת שיממון" (יומן, 4.9.1943). לעומת זאת, השירים מקבלים בברכה את מה שהחיים נותנים מתוך הבנה שהחיים טובים באופן מוחלט. נקודת המבט בשירים היא פטאליסטית ביסודה. היא מאירה את הסבל באור של תבונה, סליחה ורחמים, ואף מגלה בו צדדים של יופי ושגב, אבל אינה מאמינה בסיכוי לשינוי במצב הקיומי כשלעצמו.

שירי גולדברג אינם חותרים לגעת בכאב. הם מתארים מאמץ אנושי טבעי לכסות, להסתיר, ללטף, ואפילו שלא לראות נכוחה כאבים, זעם וחרפה: "רק אל תתן, אלי, מאור עינים/ בְּעוֹד חַיִּים בְּשָׂרֵינוּ בְּחַרְפָּה" (ב 125). בניסיון הזמני לסוכך על התודעה מפני הזוועה יש משום הגנה, ולו זמנית, על השפיות ועל המשך הצמיחה: "חוסה, אל עליון/ על ערותי ועל הקיקיון" (ב 145). הכיסוי ולא החשיפה הוא מעשה של התמזגות עם הטבע ועם קדושת הרחמים: "לֹא־טֹלֵאֵט הַפֶּךְ הַשְּׁחֹר לִלְבָּן/ וְרַחֲמִים גְּדוֹלִים הָיוּ בְּטִבֵּעַ" (ב 174) – כך מתואר שלג שירד וכיסה כתכריכים גזע שחור שהיה מוטל על הדרך ונראה כגוייה. המשוררת מבקשת לעטוף ברחמים את זכר המוות כדי לחיות ולאהוב. היכולת הזאת כרוכה במאמץ של הסתרת העבר ושינוי נקודת המבט על החיים. היא ראתה בכך צו מוסרי: "אַל תַּחְזִיר אֶת רֹאשְׁךָ. אַל תִּשְׁקִיף לְאַחֹר. לְמַד, לְמַד מִחֶדֶשׁ לְהַבִּיט אֶל הַתִּכְלֵת" (ב 226).

הסירוב להיתקע בחוויות עבר טראומטיות והאישור של הזכות הטבעית לתקן את החיים ולעטוף אותם בחמלה למרות האובדן – הם אמירות נחוצות וחוויות המדברות ללבם של רבים במציאות הישראלית. הקול הפייסני של לאה גולדברג חולק עם הקורא גישה בוגרת, נדיבה, שאינה מתחשבת עם עלבונות ואכזבות ואינה מבטלת את קיומם המתמשך: "עֲלֵבוֹנוֹת נֹשָׁנִים? מֶה עָרְכָם עוֹד?/ חֲלוּמוֹת נִכְזָבִים? – הֵם חַיִּים. אִם סָפִים אֶחָדָן יִסְכָּם עוֹד, אֲנִי שְׁנִינוּ נִצָּא זָכָאִים" (ג 224). זהו קול שיש בו הרבה מאוד בגרות, מתינות ואורך רוח – תכונות שלא היו אופייניות לתרבות היהודית המודרנית, וגם לא נפוצות בתרבות הישראלית-ציונית, ואולי האהבה לשירתה של לאה גולדברג מבטאת את הצורך בהן.

"נִהְיָה בְּבוֹנִים", אומרת המשוררת לאהובה (ב 277), ומבקשת ממנו להבין ש"הַסְעָרָה הַזֹּאת/ תִּחְלַף עוֹד מְעֵט". בהספדו על לאה גולדברג אמר אברהם שלונסקי: "לאה הייתה איש חכם, משורר חכם, מורה חכם". המשורר משה דור כתב על "מוקדם ומאוחר": "זהו ספר מבוגר" (ההדגשה במקור). בשירי לאה גולדברג בולט המאבק באשליות ובתקוות שווא והמאמץ להשלים עם אכזבות מתוך הבנה שזהו סדר העולם. באישיותה הייתה מידה רבה של ספקנות וביקורת עצמית. "זהלץ הקטן שישב רכוב על גבי [...] לגלג", כותבת על עצמה גיבורת "מכתבים מנסיעה מדומה". שיריה משמיעים פיכחון, שמירה על חוש מידה ועל שוליים של ספקנות. בחוויות שהיא מתארת אין היסחפות או התפרצות בלתי נשלטות. היא צוחקת לעצמה על תקוותה המתמדת "לגלות את אמריקה" כמו קולומבוס, אחרי שכבר ברור לכולם שאין יבשת ואין כוכב (ב 259–261). גם לאושר ולאהבה היא מתייחסת בחשדנות. הדיבור של לאה גולדברג אינו נבואי, הזוי או

בלתי מודע, וגם לא קונדסי-קרקסי, אלא דיבור המבטא את המאמץ להגיע לראייה נבונה, בהירה ומאוזנת של המציאות, גם כשזה קשה מאוד. הפיכחון בשיריה כרוך במאבק נגד תקווה לחיים יוצאי דופן, סוערים ודרמטיים, שיש בהם הרפתקאות רומנטיות והתרגשויות עזות. הוא מבטא מאמץ פנימי מודע לקבל את שגרת חיי היום-יום הלא-רומנטית בברכה. הפיכחון אינו מעיד על שלווה, אלא דווקא על חרדה וחשדנות הממאנות להירגע. זהו בכי בעיניים פקוחות ("זמר", א 70-71). העמדה הנבונה של המשורר הייתה אופיינית לשירה הקלאסיציסטית. באימוץ החלקי של העמדה הזאת הקדימה לאה גולדברג משוררים בני זמננו כצ'סלב מילוש וייסלבה שימבורסקה, שלא היססו לשלב בשיריהם הכללות, תובנות והרהורים.

רק בשירים מעטים ניסתה לבטא דחפים קמאיים והיסחפות ברגשות קיצוניים, שיכורים ופראיים. למשל, השיר "רוח בהרים" (ב 102), פותח ב"פָּרָא, פָּרָא, פָּרָא, פָּרָא, / רַעְמָה אֲדִירָה, / לְשִׁמְמָה שֶׁר הָרוּחַ / עַל עֲדֵי דָדָדָה". השיר "קול ציפור" (ב 95) מביע זעקת קינה קוסמית שהשתחררה ופרשה כנפיים, אבל יחד עם זעקת הקינה האינ-סופית המציפה את שמי האביב נשמע גם קולו של מי שנמצא עלי אדמות ואינו מסוגל לזעוק, אף לא להכיל או להבין את עוצמת הזעקה של הציפור. בשיר מאוחר תיארה את עצמה כאילם הרוצה "לְזַעֵק, לְזַעֵק, לְזַעֵק –" (ב 231).

בצד הפייסנות כלפי עוולות חושפת גולדברג בשיריה אמתות לא נעימות ומאירה אותן באור קר של ידיעה עצמית חסרת פשרות. רבים משיריה אינם רק וידוי או היזכרות, אלא גם משפט שהיא עורכת לעצמה, שבמהלכו היא בודקת ובוחנת את עצמה ביושר נוקב, חודרני ואכזרי, בלי שום פשרות: "אַתָּה אִשָּׁה לֹא יָפָה בַּת עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם" (א 28). האמירות הבוטות והנוקבות הללו מבטאות אומץ נדיר להסתכל לאמת בעיניים בלי לחפש תירוצים והאשמות ובלי לטפח תקוות שווא: "אַל תִּתְחַל, לְמַעַן הַשֵּׁם! / אֵין לְדַעַת מִי הָאֵשֶׁם. / פֶּתְמִיד: אַתָּה אֵשֶׁם / וְאֵנִי אִשָּׁמָה. [...]" (אין כפָּרָה" (ב 147).

גם במצבים של סבל ושל עלבון המשוררת אינה רואה את עצמה כקורבן, אלא כמי שנושאת באחריות למצב. השיר הפותח את ספרה הראשון, "טבעות עשן" (א 13), מצייר את דיוקנה העצמי כמי שיושבת בחדרה ומתבוננת במחוגי השעון תוך ציפייה לגבר אהוב שאינו בא. מחוגי השעון נראים לה כגבות עיניים מורמות השואלות: "הֲאֵת הִיא? הֲאֵת? / הָאֵם לֹא רָצִית בְּשִׁנִּים קְהוֹת / לְכַרֵּס יְגוֹן-מִחְרָת?" כלומר, הרי את בעצמך רצית לחוות עד תום מרה שחורה! שירים רבים מתארים אהבה נכזבת, אך לעומת נטייתם של משוררים ובני אדם בכלל להשחיר את דמות